

ФАКТОРНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АТРИБУТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

FACTOR CONCEPTUALIZATION OF ATTRIBUTATIVE BEHAVIOR

Міркування про атрибутивну поведінку, засновані на сформульованих нами принципах реципрокності (процесуальне співвідношення об'єктивно заданого і суб'єктивно створеного), задачності (ментальне добудовування умови розв'язуваної задачі), сигніфікативності (називання словом відображуваної ознаки), соціо-культуральної гомогенності (детермінованість відображення приналежністю до соціумної групи), конгруентності (присутність в атрибутивних діях індивіда усередненого поведінкового патерну групи), результативності (підпорядкованість задачному результату) та ресурсності (особистісні ресурси індивіда), конкретизовано обговоренням даних, отриманих за допомогою факторного аналізу показників особистісного опитувальника Р. Кеттелла у порівнянні з відомостями про соціальний інтелект, толерантність, ставлення до себе, асертивність. Встановлено найбільш суттєві комплекси детермінант атрибутивної поведінки та надано опис відповідних типових форм. Найбільш суттєвими факторами є соціальна контактність, настороженість та емоційна рафінованість, які відображають особливості колективного суб'єкта досліджуваної вибірки, що складається зі студентів третього курсу технічного ВНЗ. Фактори самоінтересу, позитивного ставлення до себе, позитивного ставлення до оточуючих є особистісним ресурсом для самовпевненого, невігядливого, доброзичливого типів атрибутивної поведінки. Найменш вагомі фактори соціальної сміливості, нормативності, нетерпимості, імпульсивності вказують на соціально сміливий, авторитарний, фрустрований, імпульсивний типи атрибутивної поведінки. Сформульовано висновок про детермінанти атрибутивної поведінки, що сходять як до колективного досвіду розв'язання комунікативно-інтерактивних задач, так і до їх суто індивідуального тлумачення під впливом природного емоційно-динамічного патерну.

Ключові слова: атрибутивна поведінка, особистість, соціальний інтелект, толерантність, ставлення до себе, толерантність, асертивність.

Considerations about attributive behavior, based on the principles of reciprocity formulated by us (the procedural relationship of objectively given and subjectively created), taskability (mental completion of the conditions of the problem to be solved), significance (naming the reflected feature with a word), socio-cultural homogeneity (determinism reflection by belonging to a social group), congruence (presence in attributive actions of an individual of the averaged behavioral pattern of the group), effectiveness (subordination to the task result) and resourcefulness (personal resources of the individual), specified by a discussion of the data obtained by means of factor analysis of the indicators of the personality questionnaire of R. Kettell compared with information about social intelligence, tolerance, attitude towards oneself, assertiveness. The most significant sets of determinants of attributive behavior are established and a description of the corresponding typical forms is given. The most significant factors are social contact, vigilance and emotional sophistication, which reflect the characteristics of the collective subject of the studied sample, which consists of students of the third year of a technical university. Factors of self-interest, positive attitude towards oneself, positive attitude towards others are a personal resource for self-confident, unpretentious, benevolent types of attributive behavior. The least significant factors of social courage, normativity, intolerance, impulsivity indicate socially courageous, authoritarian, frustrated, impulsive types of attributive behavior. A conclusion is formulated about the determinants of attributive behavior, which go back both to the collective experience of solving communicative and interactive tasks, and to their purely individual interpretation under the influence of a natural emotional and dynamic pattern.

Key words: attributive behavior, personality, social intelligence, tolerance, attitude towards oneself, tolerance, assertiveness.

УДК 159.922.8:37.035
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.11>

Велитченко Л. К.

д. психол.н., професор,
професор кафедри сімейної
та спеціальної
педагогіки та психології
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Сюй Болунь

аспірант кафедри сімейної
та спеціальної
педагогіки та психології
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Уявлення про атрибутивну поведінку – біхевіоральний феномен, заснований на проявах атрибуції [1; 2; 3; 4; 5 та ін.] і присутній при розв'язанні комунікативно-інтерактивних задач, пов'язаний з необхідністю добудувати в її умовах недостатню для «вирішувача» інформацію, має відповідне продовження у складносплетіння факторного аналізу, заснованого на результатах емпіричного дослідження дорослої вибірки (студенти Одеського національного політехнічного університету – інституту машинобудування, електромеханіки та енергоменеджменту, промислових технологій та менеджменту, комп'ютерних систем).

До психодіагностичного комплексу дослідження увійшли особистісний опитувальник Р.Кеттелла 16PF, методика «Соціальний інтелект» (Дж. Гілфорд), тест-опитувальник

«Комунікативна толерантність» (В.В. Бойко), тест-опитувальник «Тест-опитувальник самоствалення» (В.В.Столін, С.Р. Пантілеєв), тест-опитувальник асертивності (О.П. Саннікова, О.І. Санніков, Н.М. Подольак).

Здійснення процедури факторного аналізу було покликане визначити узагальнені психологічні фактори, що найбільш суттєво проявляються в атрибутивній поведінці.

Ми виходили з того, що розмаїття форм прояву атрибутивної поведінки детермінується сполученнями багатосторонніх засобів, які застосовуються у міжособистісній взаємодії як особистісний ресурс для подолання стану невизначеності при розв'язанні комунікативно-інтерактивної задачі. Виходячи з припущення про те, що індивідуальна своєрідність атрибутивної поведінки обумовлюється

не лише сполученням окремих компонентів особистісного ресурсу комунікації, а їх взаємодією безпосередньо всередині комунікаційно-інтерактивного процесу, ми отримуємо можливість вивчити типові форми атрибутивної поведінки, які відповідають найбільш суттєвим комплексам її детермінант.

Для вирішення цієї задачі здійснено процедуру факторного аналізу, за результатами якого отримано структуру, що склалася із 10 чинників (соціальна контактність, настороженість, емоційна рафінованість, самоінтерес, позитивне ставлення до себе, позитивне ставлення до оточуючих, соціальна сміливість, нормативність, нетерпимість, імпульсивність). Величина КМО вказує на прийнятну адекватність вибірки для факторного аналізу ($KMO = 0,646 > 0,5$), а критерій Бартлетта ($p < 0,01$) свідчить про доцільність факторного аналізу в силу корельованості факторів. Сумарна інформативність всіх чинників становить 0,84, тобто, виділені фактори пояснюють 84% сумарної дисперсії ознак, що вважається прийнятним результатом. Всі ознаки однозначно співвідносяться з високим факторним навантаженням тільки з одним з чинників. Більшість ознак за іншими факторами має незначні факторні навантаження, тобто отримана факторна структура є досить простою та зрозумілою для інтерпретації факторів.

Переходячи до аналізу змісту факторів, звернемо увагу на те, що вісім з десяти факторів виявилися біполярними. При цьому, перші три пояснюють близько 35% сумарної дисперсії ознак, а решта мають менш значні відсотки від загальної пояснювальної дисперсії. На одному полюсі зосереджені показники, що характеризують прямий зв'язок між певними якостями, на іншому – показники, що характеризують їх слабку вираженість або протилежну якість.

Так, перший фактор «Соціальна контактність» (12,01%) складається з двох полюсів. Додатний полюс містить показники екстраверсії та досягнення мети без порушення прав іншого, а від'ємний – показник пристосованості. Інтерпретуючи даний фактор відповідно до нашого бачення предмету дослідження, пояснімо соціально-контактний тип атрибутивної поведінки, який засновується на тому, що спрямування активності до комунікативного середовища, товариськість та схильність до встановлення міжособистісних та соціальних зв'язків при поясненні події виявляються у безпосередності, переконаності у власній спроможності керувати своїм життям, успішно реалізувати наміри, активно змінювати життєві події. Це дозволяє розв'язувати будь-яку складну комунікативно-інтерактивну задачу, не турбуючись про втрачені можливості, не приховуючи емоцій, відчувати комфорт, упевнено досягати поставлених цілей без порушення прав інших людей.

Другий фактор «Настороженість» (11,86%), представлений одним полюсом, на якому знаходяться показники, що акумулюють особистий досвід в підозрілому ставленні до оточуючих, виражають ступінь толерантності у нездатності вибачати іншому його помилки та прагненні зрозуміти його внутрішній світ, проявляють регулятивні функції асертивності у відповідальності за свої вчинки, а також характеризують очікуване ставлення оточуючих до себе.

Як бачимо, визначальна властивість є насторожене ставлення до людей, тобто обережність та егоцентричність, у процесі атрибутивного спотворює її суб'єктивне бачення через невміння прощати партнерам їхні помилки, схильність помічати неприємні відмінності партнерів разом із ставленням до себе як до носія особисто цінних якостей, які мають гідно оцінювати оточуючі.

Отже, в атрибутивній поведінці недовірливого типу переважають образи, відстороненість, небажання піклуватися про почуття інших учасників, переконаність у правильності власних дій. В той же час, настороженість у взаємовідносинах, сполучаючись із самостійністю у поглядах, відповідальністю за свої вчинки поряд із усвідомленням незалежності багатьох подій від власної волі, призводить до спрямування аналізу ситуації та дій її учасників на розуміння, інтелектуальне опрацювання їхніх думок, намірів та мотивів. Це означає, що атрибутивна поведінка виявляється у обстоюванні своєї думки разом із демонстрацією чутливості до нюансів життя, вміння поводитись у різних комунікативних ситуаціях, знаходити вихід за будь-яких складних умов.

На полюсі додатних навантажень третього фактору «Емоційна рафінованість» (11,84%) зосереджені показники, які характеризують власне чутливість, самозвинувачення, еталонність власного «Я» та схильність перевищувати іншого, на від'ємному полюсі цього фактору – показники здатності розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії та саморозуміння.

Цей фактор також об'єднує детермінанти атрибутивної поведінки на різних рівнях втілення особистого досвіду у розв'язання комунікативно-інтерактивних задач. Зокрема, зміст цього фактору вказує на те, що емоційно рафінований тип атрибутивної поведінки базується на витонченості, вразливості, схильності до романтизму, художньому сприйнятті світу, розвинених естетичних інтересах, що при створенні суб'єктивного погляду на події спрямовує когнітивні процеси на оцінку їх учасників з позиції відповідності-невідповідності власному світогляду.

Як наслідок, атрибутивна поведінка отримує риси менторства, де виражається експертна думка більш досвідченої людини, спрямована

на пристосування партнера шляхом нав'язування власних орієнтирів. Водночас, через високу чутливість до порушення особистого простору, а також схильність до рефлексії можливе виникнення тенденції до самозвинувачення, незадоволення собою, що суттєво викривляє кінцевий результат атрибутування.

Здатність розуміти логіку розвитку ситуацій дозволяє правильно інтерпретувати дії комунікантів, усунути комунікативну невизначеність інформацією, отриманою шляхом власного аналізу подій та логічними доводами, за рахунок чого забезпечується когнітивна та емоційна гармонізація суб'єктивного образу події та реальної поведінки без почуття провини.

Щодо четвертого фактору «Самоінтерес» (8,84%), який представлений лише одним полюсом, то до його змісту надійшли показники самоінтересу, самовпевненості та здатності розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій залежно від контексту. Ці дані показують, що атрибутивна поведінка самовпевненого типу засновується на близькості індивіда до самого себе, інтересі до власних думок і почуттів, впевненості у своїй цікавості для інших, що дозволяє йому набувати всебічний досвід комунікації в різних ситуаціях взаємодії, навички аналізу подій та правила логічного умовиводу, а отже, у будь-якій комунікативній ситуації вважати себе сильним, ефективним, соціально пристосованим, таким, що заслуговує на повагу, адекватно визначає зміст комунікації і те, як вона позначатиметься на результатах взаємодії.

Звертаючись до змісту п'ятого фактору «Позитивне ставлення до себе» (7,83%), зазначимо, що він має два полюси, на першому з яких знаходяться показники самоприйняття, глобального самоствавлення, товариськості, на другому – показник, який характеризує невігядливість. Зміст фактору розкриває характер невігядливого типу атрибутивної поведінки, для якого властиві природне, навіть наївне ставлення до навколишньої дійсності, легкість та безпосередність міжособистісних контактів, бажання бути соціально схвалюваним, які поряд із внутрішнім недиференційованим позитивним ставленням до себе, втілюються в атрибутивній поведінці у вигляді простоти, прямотинності, відвертості поглядів на життя, опори на власний досвід інтерпретації ситуацій, інтуїтивне розуміння їхнього смислу, у вигляді демонстрації симпатії до себе, задоволення собою за будь-яких обставин.

Шостий фактор «Позитивне ставлення до оточуючих» (7,8%) також містить два полюси. Перший складається із групи взаємопов'язаних показників емоційного компоненту толерантності, аутосимпатії, прийняття себе та інших. Другий полюс навантажений такими показниками як здатність приймати індиві-

дуальність іншого, практичність, адаптаційні здібності у взаємодії з людьми.

Такий зміст фактору дозволяє висновувати про те, що в основу доброзичливого типу атрибутивної поведінки покладені неупереджене позитивне ставлення до людей разом із безпосереднім переживанням приязні до себе, прийняття себе та інших за будь-якими вчинками, що дозволяє людині краще розуміти індивідуальність партнерів, можливу невідповідність їхнього внутрішнього світу власним цінностям і смакам, визнавати їхнє право на власний світогляд та свободу обирати свій спосіб дій.

Встановлено, що реалістичність, здатність швидко розв'язувати практичні задачі є невід'ємною властивістю цього типу. У невизначених комунікативних ситуаціях його поведінка спрямовується на те, щоб вчиняти правильно, користуватись можливостями без перешкод для взаємного співіснування аж до прояву поступливості. Такому типові атрибутивної поведінки властиві адаптивність, свобода від заздрощів, бажання піклуватися про інших, присутність духу незалежно від обставин.

Сьомий за значущістю фактор «Соціальна сміливість» (6,74%) є двополосним. На першому полюсі сконцентровані показники, які характеризують сміливість, здатність передбачити наслідки поведінки, радикалізм, самодостатність, а на другому – показник самовпевненості. Тобто, ініціативність у взаємодії, упевненість у собі, а також витривалість щодо емоційних навантажень покладені в основу соціального сміливого типу атрибутивної поведінки.

Якщо до комплексу цих властивостей додати незалежність у поглядах, готовність приймати самостійні рішення, ризикувати, випробовувати нові ідеї, а також вміння прогнозувати наслідки поведінки у різних обставинах, адекватно визначати події, які стануться у майбутньому, то можна стверджувати, що цей тип поведінки характеризується активним втручанням у розв'язання комунікативно-інтерактивної задачі, організацією дій інших учасників взаємодії, не потребуючи їхньої згоди та підтримки, а спираючись на власні рішення. Ефективність ліквідації стану невизначеності при цьому залежить від правильності оцінки подій, почуттів та намірів їхніх учасників, оскільки упевненість у правильності вибору власної лінії поведінки не викликає сумніву.

Стосовно восьмого фактору «Нормативність» (6,73%), який також є біполлярним, варто звернути увагу на те, що полюс додатних навантажень представлений показниками, які характеризують авторитарний тип атрибутивної поведінки: нормативність поведінки, категоричність при оцінюванні іншого, домінантність, а на від'ємному полюсі знаходиться показник ставлення інших до власного «Я» індивіда. Така поведінка є наслідком схильно-

сті висувати високі вимоги до себе та інших, жорсткої орієнтації на моральні правила та норми міжособистісного співіснування, категоричності при оцінюванні подій та їх учасників.

Як наслідок, в атрибутивній поведінці виявляються підвищена вимогливість до себе та оточуючих, почуття обов'язку, відповідальність, тенденція брати командування на себе, не порушуючи правила, але й не визнаючи авторитетів, агресивно відстоювати власні рішення, звинувачувати та гніватись на партнерів у випадку невдачі, при цьому усвідомлюючи, що така ворожість, конфліктність призводить до втрати популярності.

Дев'ятий фактор «Нетерпимість» (5,73%) складається з полюсів, на одному з яких знаходяться показники комунікативної нетолерантності, а саме, схильності підлаштовувати іншого під себе та згладжувати неприємні враження від іншого, показник фрустрованості та самопослідовності, а на іншому – показник когнітивної складової асертивності (орієнтація в ситуації).

Як видно з цих даних, в основі фрустрованого типу атрибутивної поведінки знаходиться надмірна напруженість, дратівливість та фрустрованість, які у процесі атрибутування поведінки інших учасників взаємодії сполучаються із невмінням приховати неприємні почуття, якщо певні якості партнерів викликають в них негативне ставлення, бажання вплинути на їхню поведінку так, щоб взаємодія з ним стала особисто зручною.

Отже, при створенні суб'єктивного погляду на ситуацію та дії її учасників такі люди намагаються подолати негативне враження про оточуючих, якщо останні демонструють некомунікательні риси особистості або погані манери спілкування, спрямовуючи зусилля на впорядкування власних когнітивних процесів, приборкування дратівливості, що заважає керувати своїм життям, успішно реалізувати наміри, досягати мети без порушення прав інших людей. Звідси погане орієнтування в соціальній ситуації, неадекватне її оцінювання, нездатність передбачати наслідки своєї поведінки.

Останній, десятий фактор «Імпульсивність» має найменшу вагу у поясненні загального розподілу ознак (4,69%). На додатному полюсі він об'єднує показники, які характеризують здатність виділяти загальні ознаки в невербальних реакціях, нетерпимість до дискомфортних станів людей, поведінковий компонент толерантності, на від'ємному – показник імпульсивності).

Якщо вважати, що імпульсивний тип атрибутивної поведінки спирається на недостатню інтегрованість особистості, відсутність внутрішнього контролю, схильність більше довіряти інтуїції, приділяючи увагу невербальним сигналам учасників комунікативного процесу, то цілком зрозумілою стає поведінка, яка

постійно змінюється залежно від бажань, настроїв імпульсивних осіб, що демонструють зневажливе ставлення до соціальних вимог, до реакцій інших учасників взаємодії, незважаючи на дискомфорт, що їм завдається. При цьому наголошується на правах людини бути самою собою, діяти таким чином, щоб не порушувати права інших, заохочуючи свободу у стосунках.

Висновки з проведеного дослідження.

Факторний аналіз дозволив визначити найбільш суттєві комплекси детермінант атрибутивної поведінки та надати опис відповідних типових форм. Найбільш суттєвими факторами є соціальна контактність (екстраверсія, досягнення мети без пограння прав іншого, пристосовність), настороженість (підозрілість, нездатність вибачати помилки людей, відповідальність за свої вчинки) та емоційна рафінованість (вишуканість, еталонність власного «Я», схильність перевиховувати іншого). Ці сполучення компонентів особистого досвіду засновують найбільш помітні типи атрибутивної поведінки – соціально контактний, недовірливий, емоційно рафінований.

Решта факторів мають меншу значущість. Це фактори самоінтересу (самоінтерес, здатність розуміти зміст комунікації залежно від контексту, самовпевненість), позитивного ставлення до себе (самоприйняття, глобальне самоставлення, товариськість, невивадливість), позитивного ставлення до оточуючих (емоційні компоненти толерантності та асертивності, аутосимпатія, практичність, адаптивність). Вони є особистісним ресурсом для самовпевненого, невивадливого, доброзичливого типів атрибутивної поведінки.

Найменш вагомими є фактори соціальної сміливості (сміливість, здатність передбачити наслідки поведінки, радикалізм, самодостатність), нормативності (нормативність, категоричність, домінантність), нетерпимості (фрустрованість, комунікативна нетолерантність, самопослідовність), імпульсивності (імпульсивність, здатність розуміти невербальні реакції, нетерпимість до дискомфортних станів людей). Відповідні до них типи атрибутивної поведінки виражають соціального сміливий, авторитарний, фрустрований, імпульсивний способи тлумачення умови комунікативно-інтерактивної задачі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ван Пей, Чжан Голі. Вплив соціального пізнання на розвиток теорії та дослідження атрибуції. *Ningxia University Journal (видання з гуманітарних і соціальних наук)*. 2006. № 28(1). С. 105–109. (китайською мовою).
2. Гулевич О. А. Атрибуція відповідальності: що лежить в основі атрибутивних суждений? *Современная и социальная психология: Теоретические подходы и прикладные исследования*. 2008. № 1. С. 114–127.

3. Ду Лінчжі, Ле Гоан. Дослідження стилю атрибуції успіху чи невдачі менеджерів із акцентом на традиційну китайську культуру. *Психологічні дослідження*. 2008 № 105. С. 63–66. (китайською мовою).

4. Heider F. *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York : Wiley, 1958. 322 p.

5. Weiner B. An Attributional Theory of Achievement Motivation and Emotion. *Psychological Review*. 1985. № 92. Pp. 548–573.